

JUŽNOSLOVANSKO *GATATI -AJŌ 'VEDEŽEVATI'

Na podlagi pomenske razčlenbe južnoslovanskih besed z osnovo *gat- se predlaga etimološka povezava s splošnoslovanskim samostalnikom *gat -i 'jez'.

A semantic analysis of South Slavonic words containing the base *gat- suggests an etymological connection with the Common Slavonic noun *gat -i 'dike, dam'.

Etimološko razmerje med glagoli *gatati*, *gadati* in *ganati* je bilo v literaturi večkrat obravnavano, vendar pa v zadnjih desetletjih niso bili podani novi jezikovni argumenti za osvetlitev njihovega izvira (korena) in njihovih medsebojnih razmerij, čeprav bi ob očitnih nedorečenostih v dosedanjih razlagah, ki omogočajo ne dovolj utemeljeno odločanje za to ali ono razlagalno možnost, prav teh najbolj potrebovali. Lahko rečemo, da sta se v literaturi oblikovali dve skrajni razlagi: prva gradi tezo o njihovi etimološki povezanosti na njihovi pretežni glasovni in besedotvorni podobnosti ter na pomenski stičnosti (pri tem ne izhajajo vsi etimologi iz istega ide. korena), druga pa jo odklanja zaradi jezikoslovno ne povsem nespornih razlag razločkov med temi glagoli.

Te glagole je etimološko prvi obravnaval skupaj Miklošič¹ in jih izpeljeval iz kor. *ged- (prim. slov. *god-iti* itd.), pri čemer je *ganati* razlagal iz *gadnati, glagolov *gatati* in *gadati* pa besedotvorno ni podrobneje pojasnil. Miklošičeva razlaga je (z delnimi različicami) živa še danes² in jo srečamo tudi v moskovskem praslovanskem slovarju, le da so -t/-d/-n- prikazani kot samostojni determinativi, dodani ide. kor. *gē(i)-/*gō(i)-/*gī- 'peti, klicati, kričati', ki je izpričan v av. *gāthā* 'verska pesem', sti. *gāthā* 'pesem, vezano besedilo'³ in *gāyati* 'poje', r. nareč. *gaj* 'hrup, dretje kavk', *gaja* 'jata ptic', str. *gajati* 'krakati (vrana)', lit. *giedoti* 'peti (tudi o petelinu)', *gaidys* 'petelin', let. *dziēdzāt* 'peti', *dziēsma* '(duhovna) pesem'.⁴

Tudi Berneker⁵ je glag. *gadati* povezoval s slov. *god-* in ni izključeval etimološkega sorodstva z glag. *ganati*, medtem ko je v *gatati* videl bodisi praserodstvo s stisl. *gāta* 'uganka' bodisi iskal izhodišče v glagolih rekanja⁶ in navedel vzporednice za pomenski razvoj 'govoriti' → 'prerokovati, vedeževati; čarati'. Skok⁷ je le *gatati* in *gadati* štel za variantni ide. besedni obliki, *ganati* pa je razlagal iz kor. *god-*. Najbolj radikalen je bil Vasmer,⁸ ki je pri *gatati* sledil Rozwadowskega razlagi

¹ F. Miklošič, EW, 1886, 59.

² F. Bezlaj, ESSJ VI, 1979, 105; F. Sławski, SEJP I, 19.

³ Prvi je te besede etimološko povezal J. Rozwadowski, RO I, 1914-15, 105.

⁴ M. Mayrhofer, KEWA I, 1953, 333-4; E. Fraenkel, LEW I, 1962, 150; J. Pokorny, IEW, 1959, 355.

⁵ SEW, 1908, 288-9 in 296.

⁶ Dopusča možnost etimološke zveze z got. *qiPan*, stangl. *cwePan*, stvn. *quedan* 'reči, govoriti' itd., ki staja Stokes in Wiedemann povezovala z ir. *bēl* 'ustnica, usta' (prakelt. *bet-lo-*, ide *g^uet-lo-), Lidén pa z arm. *kočēm* 'kličem, vabim'.

⁷ ERHSJ I, 1971, 555 in 550.

⁸ ESJR I, 1964, 396-7, 381, 391.

in odklonil etimološko zvezo s stisl. *gáta*, pri *gadati* navedel razlago iz ide. kor. **ghedh*-/ **ghodh*- 'združiti, tesno povezan biti, skladati se' in pri *ganati* brez podane rešitve odklonil etimološko zvezo z *gatati* in *gadati*.

Pri etimologiji slovanskega glag. *gatati* se torej zdi večini etimologov najustreznejše izhajati iz pomenskega izhodišča 'peti, klicati, kričati'; to poudarja tudi Slupski⁹ s trditvijo, da moramo ne glede na to, ali spada **gat*- h kor. s pomenom 'peti; pesem' ali pa je le različica h **gad*-, izhajati iz pomena 'beseda' (> *'uporabiti besedo' > *'reči, govoriti') oziroma 'glas, ton'.

Glag. *gatati* 'vedeževati' (in tvorjenke iz njega) je predvsem južnoslovanski, z nekoliko drugačnim pomenom je znan iz rsl. jezika in polj.

(1) V sln. knjižnem jeziku ni izpričan, prav tako ne v starejših slovarjih, le Pleteršnik navaja *gátati* -am 'ugibati; vedeževati, prerokovati' kot belokranjski, Cafov zapis pa ni lociran; glagol šteje Pleteršnik za izposojen iz sh., Bezljaj pa za sorodnega¹⁰. Iz njega sta izpeljana še sam. *gátavec* 'prerok' (iz **gatanьсь*) in *gatar* 'prerok; vrač' (>gatarji so tudi tisti, ki živino zdravijo z vražami) < **gatarь*. Obe dejavnosti, tj. 'vedeževanje, prerokovanje' in 'zagovarjanje (živine)' → 'zdravljenje (z vražami)', sta se tudi v tem primeru izražali z isto besedo, prim. še sh. *vrač* 'vedeževalec', r. *vrač* 'zdravnik', sln. nareč. *vrač* 'der Heilpraktiker'.

(2) Sh. besedno gradivo je bogatejše: poleg *gatati* 'vedeževati' (sestavljenege še s predponama *iz-* in *u-* *gatati*, obakrat s pomenom 'uganiti /uganko/, zadeti'), 'pripovedovati, govoriti', so izpričani še iz glag. sam. *gáta* 'prerokovanje, ugibanje'¹¹, *gátka* (< **gatьka*), ki naj bi prvotno označeval glagolsko dejanje, kasneje pa se razvil bodisi v nomen acti, tj. 'uganka' (>ove riječi /.../ učiniše se učenicima da su nekakva gatka) /'neresnična zgodba/' 'svaja, prepir, spor' (>Za večje kreposti mira i ljubve i počtene prijazni da bude u vijeke bez gatke i zle volje.« – ta pomen, izpričan le enkrat v srbskih spomenikih, je v sh. osamljen), bodisi v nomen agentis, tj. 'prerokinja'. Podobno pomensko razvojno smer od nomen actionis, tj. 'prerokovanje' – Šulek), > nomen acti (tj. 'pripovedka' (Vuk), 'pravljica' – Šulek) kaže sam. *gátnja*, ki je tvorjen z zlito pripono -*ňa*¹². Kot nomen agentis se uporabljajo naslednje besede: *gatalac* (< **gatalьсь*), *gátac* (< **gatyсь*; iz slovarjev della Belle in Stulića), *gatavec* (kajkavsko), *gatar* (Žumberak) in slabšalno *gatalo* 'človek, ki prerokuje' → 'človek, ki si izmišlja ter laže'. – Marulić uporablja sam. *gatanje* kot sinonim za romansko *kantanje* 'petje', ni pa povsem jasno, ali gre za poseben pomenski razvoj ali le za ljudsko etimološko povezavo. Z enakimi težavami se srečujemo pri razlagi sam. *katalinčica* 'rana viridis', *gatalinka* in *katoličanka*. – Osnova **gat-* z vrinjenim -*n-* je izpričana v glag. *nagantat* 'blebetati, čenčati' in sam. *nagantalo* 'klepetulja' (>Veliko je nagantalo ovaj naš Fića.«), prim. *gatalo*.

Sklep za sh.: glag. *gatati* pomeni 'prerokovati, vedeževati' in 'govoriti', prim. tudi glag. *ganati* z obema tema pomenoma, nobeden izmed teh dveh glagolov ni razvil abstraktnega pomena 'misлити, razmišljati', kot ga pozna glag. **gadati*. Edino sled pomena duhovne aktivnosti/razmišljanja bi mogli videti v *ugátati* 'uganiti

⁹ ZsPh 35/2, 1971, 308.

¹⁰ SSKJ I, 1970, 672; M. Pleteršnik, SNS I, 1894, 208; F. Bezljaj, ESSJ I, 1976, 140.

¹¹ Sh. gradivo je iz ARj III, 1887-91, 112; RHJ I, 1901, 471; P. Skok, ERHSJ I, 1971, 555; G. Elezović, Rečnik I, 1932, 432.

¹² A. Vaillant, GC IV, 1974, 603-5; StPst I, 1974, 138-9.

/uganko/, zadeti' (Lika), vendar gre očitno za novejši pomenski razvoj, ki je lasten le predponskemu glagolu. Zdi se verjetno, da moramo za glag. *gatati* iskati drugačno pomensko (in etimološko) izhodišče kot za glag. **gadati*.

(3) V mak. so besede iz osnove **gat-* sinonimne onim iz osnove **gad-*, vendar so pogostejše. Nedov. glag. *gata* pomeni 'prerokuje, vedežuje' in 'ugiba';¹³ manjšalni glag. *gatika* 'počasi vedežuje' je podaljšan z manjšalnim -*k*¹⁴ in dov. glag. *gatne* 'omeni, namigne' s perfektivizirajočo pripono -**ne-* k glag. *gata*. Pomen 'namigniti, omeniti' bi se lahko razvil kot dovršen k nedovršenemu 'nejasno govoriti', ne pa tudi neposredno k pomenu 'prerokovati', čeprav je sem 'nejasno govorjenje' tudi njegova konstruktivna sestavina. Od navedenega pomensko odstopa tvorjenka *dogata* 'utrudi, ukloni'¹⁵, ki bi jo bilo mogoče razumeti kot 'do konca priti', preneseno na telesne moči. Iz osnove **gat-* so tvorjeni še sam. *gatanje* 'prerokovanje' in *gatalec/gatalka* 'vedeževalec, -ka'¹⁶, Popovski¹⁷ navaja sam. *gatalec* v pomenu 'furcula' (Kostursko, Markovci, Slimnica) in v enakem pomenu še *gatalek* (Ezerec)¹⁸, *gatalnik/gʹtʹalnik* (Kostursko, Lerinsko, Prespa). Zадnjega je Budziszewska¹⁹ povezala z glag. *gatam*. Pomenski prehod je metonimičen, ker so Slovani v (južni) Jugoslaviji in Bolgariji pri vedeževanju uporabljali razvejane prsne kosti kokoši²⁰. Izpričani so še sam. *gatanka* 'uganka' ('Toj je siot gatanka.«), *gatika* 'zgodba, pravljica' in 'uganka'²¹, *gatica*²², *gačka* (Tetovsko)²³ in prislov *gatalečki* 'tiho kot ob prerokovanju' (*pee gatalečki*)²⁴, tvorjen iz sam. *gatalec*.

Sklep za mak.: izpričani so pomeni 'prerokovati; ugibati' in 'aludirati' če pa sklepamo po sam. *gatika* 'pravljica', smemo domnevati tudi pomen *'pripovedovati/govoriti (izmišljene stvari)'.

(4) V blg. je izpričan le nedov. glag. *gatam* 'prerokujem, vedežujem', in to že od 11. stol. in sam. *gatanka*²⁵, nareč. *gakanica* 'isto' (Tʹrʹnovo) < **gatkanica*²⁶.

(5) V csl. spomenikih je izpričan nedov. glag. *gatati* - *ajq* 'ugibati' ('prežde oubo slověne ne iměxъ knigъ nъ črʹtami i rězami čtěxъ i gataaxъ pogani sošće«.)²⁷;

¹³ RMJ I, 1961, 94-5.

¹⁴ SiPsl I, 1974, 49-50; B. Koneski, GMJ, 1976², 386, trdi, da se *k*-jevska pripona dodaja nedovršnikom in ima izraziti manjšalni pomen takrat, kadar je iz iste besedne osnove tvorjen še kak nedovršnik, npr. *šetka*, *ripka*, *svirka*, *trčka*.

¹⁵ Gl. op. 13, 142.

¹⁶ Besedotvorno se ujema z rus. *gadal(a)*, *gadalka*, le da je mak. sam. podaljšan s pripono -*čb*, prim. tudi sh. *gatalo*.

¹⁷ LZbor 19/2, 1972, 13.

¹⁸ Pripona -*lʹ* je podaljšana s pripono -*čkʹ* in ne s tvorno -*čkʹ*, ki bi se razvila v -*ok*, prim. B. Koneski, GMJ, 1976, 274; ni pa mogoče izključiti sekundarne izravnave po zloženi priponi -*lka*.

¹⁹ BP, 1974, 151.

²⁰ K. Moszyński, KLS II/1, 1967, 406.

²¹ Pri sam. *gatika* < *gatʹka* gre za izglagolski samostalni kot pri *gadka* in *ganka* (iz **gadʹka* in **ganʹka*), nastal prek nomen actionis.

²² Pripona -*ica* ima tu verjetno vlogo nomena instrumenti, izpeljanega neposredno iz glag., SiPsl I, 1974, 98.

²³ T. Stamatovski, MJ 10/1-2, 1959, 104; V. Georgiev etc., BER I, 1971, 233, pojasnjujeta ta samostalni kot izpeljanko iz **gatčb* + -*čka*.

²⁴ J. Tasevski, MJ 3/7, 1952, 171, in liter. pod op. 15.

²⁵ V. Georgiev, BER I, 1971, 232-3.

²⁶ Gl. op. 25.

²⁷ SJStsl., zv. 8, 1964, 391.

iz tega navedka lahko trdimo, da je beseda v 9. in 10. stol. na južnoslovanskem (blg.) jezikovnem ozemlju že obstajala.

(6) V vzhodnoslov. jezikih je glag. *gatat* 'ugibati, prerokovati' («Ne budi baja ni съмывае съна си не вражи ни питицами гатаи.»)²⁸, izpričan 1073. leta, poleg njega še sam. *gatanie* («Въстанеть съ бесрамном лицемъ разумѣя гатаніа.»), *gatajuščij* 'prerok, vedeževalec' < **gatajōt'ьjъ*, prislov *gataně*, 'alegorično'. Danes glag. ni več v rabi in se šteje za slavonizem oziroma za bolgarizem²⁹. Vendar pa Vasmer povezuje s to osnovo r. nareč. *gátva* 'duhovita domislica/besedna igra, vpletena v pogovor', *gatóvnik* 'pripovednik'³⁰, moskovski slovanski slovar pa še str. *gatiti* 'spodbujati (s pogovori, razmišljanji)'³¹.

(7) V polj. spomenikih 15. stol. se izjemoma sreča glag. *gatac* 'govoriti (o čem), posvetovati se', ki v današnjih narečjih in knjižnem jeziku ni znan³²; dvom o njegovi poljski provenienci ni bil izražen.

Glagol *gatat*, ki je središčna besedotvorna oblika omenjene skupine besed, je torej predvsem južnoslovanski; v južnoslovanskih jezikih je tudi največ tvorjenk, kar dodatno dokazuje živost te besedne skupine prav na tem jezikovnem ozemlju. Osnova **gat-* v pomenu 'prerokovati, vedeževati', 'ugibati' nima jasnih vzporednic v drugih ide. jezikih, a to ne preseneča, saj so besede tega pojmovnega kroga pogosto etimološko nejasne in omejenega areala³³.

V dosedanji etimološki literaturi o glag. *gatat* 'vedeževati' (in njegovi besedni družini) je ostalo popolnoma neopaženo dejstvo, da so v slovanskih jezikih izpričane besedne tvorbe, ki z obravnavanimi tvorijo homofonično plast, t.j. glasovno in besedotvorno se z njimi popolnoma ujemajo, pomensko pa se ločijo. Sem sodi stč. nedov. glag. *hatati -aju* 'kopičiti, na kup polagati/dajati', slš. *hatar* 'zadrževati, zaustavljati, npr. vodni tok' in kaš. **gatac* v sestavljenki *zagatac* 'založiti, izgubiti'³⁴. Pri tem se zdi pomembno, da je ta glagol, ki ga je treba povezati s slov. *gaty*, *gatiti*, znan le iz tistih slov. jezikov, kjer ne poznajo glag. **gatat* 'vedeževati'. Sh. nareč. oblika *gata* pomeni 'nasip/jez' in 'prerokovanje', glag. *zagačivati -čujem* 'zagrajevati vodo z jezo' (prek starejšega **zagatjati*? k **zagatiti*) toda povr. *zagačivati se -čujem se* 'postavljati vprašanje/uganke in jih reševati' («Zagaču se /na prelul/ običajne zagačke.»)³⁵, sh. *gatnja* 'pripovedka, legenda', toda str. *gatnja* 'nasip čez močvirje ali močviren del ceste; z bruni/protjem utrjena pot'³⁶. Zaradi teh homofonov, ki resda niso vsi enake starosti, se upravičeno postavlja vprašanje, kakšna (če sploh kakšna) bi mogla biti etimološka zveza med njimi in spredaj navedenimi, tj. ali gre za od nekdaj homonimne tvorbe ali pa za nekoč etimološko sorodne.

Danes prevladuje mnenje, da je slov. sam. **gaty* soroden sti. *gātú-* 'pot', gr.

²⁸ SRJ 3, 1977, 12.

²⁹ M. Vasmer, ESRJ I, 1964, 396-7; Georgiev etc., BER I, 1971, 232-3.

³⁰ Gl. M. Vasmer, op. 29).

³¹ Gl. op. 2.

³² Sławski, SEJP I, 1952-56, 247, s. v. *gadać*: SłStp. II, 1956-59, 387.

³³ Prim. lit. *bŭrti* 'prerokovati, vedeževati; čarati', pslov. **uoržiti*, pslov. *kobŭ/koblenie* itd.

³⁴ B. Sychta, SGK I, 1967, 307; SSJ_{B,I}, 1959, 463; J. Gebauer, SStč. I, 19, 408.

³⁵ ARj 21, 1973-74, 845.

³⁶ SRJ 4, 1977, 13.

básis 'korak, podlaga', lit. *góti* 'iti' in da je glag. *gatiti* izpeljan iz njega.³⁷ Pomenski prehodi od prvotnega **gaty* 'prehod, tj. kraj, kjer se hodi' → 'ograja, pletena iz protja; jez', 'grmovje' in 'butara (protja, ki so jo polagali za utrditev zemljišč)', ki jih je Machek lepo pojasnil, so zelo verjetni, nastali pa naj bi po metonimiji.

Vendar pa glag. **gatiti* ne pomeni samo 's protjem utrjevati zemljišče' in 'pregrajevati, zaježovati' (ta pomen izvira iz **gaty* 'jez, pregrada'), ampak tudi preneseno, npr. slš. *hatit'* 'ovirati, onemogočati' (prim. slš. nareč. *hat'* 'nekakšna ovira' poleg 'grmovje' in 'jez')³⁸, č. tudi 'mešati; kvariti, kaziti'. Pomen 'kvariti (se), kaziti (se)' v glag. **gatiti* (se) pojasnjuje Machek³⁹ kot dekompozicijo glag. *zahatiti* 'zagraditi' in bi ga morali razumeti podobno kot nem. *sich auf dem Holzwege befinden*. Ta Machkova domneva se mi ne zdi dovolj utemeljena, saj bi se pomen 'kvariti, kaziti' lahko razvil tudi v povezavi s pomeni 'zagrajevati', 'ovirati', 'mešati, motiti'. V asociativni zvezi s temi pomeni se mi zdijo tudi pomeni ukr. glag. *hatyty*⁴⁰ 'udarjati, sekati, tolči' in 'streljati' (poleg 'jeziti, pregrajevati' in 'polagati v veliki količini') in č. predponška sestavljena glag. *pohatiti se* in *rozhatiti se* 'spreiti se' (»Prostořeká Barba se pohatila s otcem. ... rozhatili se pro hlouposti a zápasili jako kohouti.«)⁴¹. Pritegnimo še č. glag. *hatlati* 'mešati; govorčiti/čvekati' (in predponski *uhatlati* 'umazati; slabo narediti, zmašiti'), slš. nareč. *hatlat'* 'čvekati, govoriti neumnosti', polj. nareč. in knjiž. *gatlac'* pomešati različne stvari, ki ne sodijo skupaj; nametati brez reda drugo na drugo, ne nalagati kot je treba' (enak pomen ima glagol s soglasniškim premetom *gatlac'*)⁴², ki so etimološko povezljivi s stč. *hatlati* 'kopičiti, na kup dajati' in ki jih je mogoče rekonstruirati kot **gatlati* -ajq, tj. iz debla **gat-* (kot v **gaty*) in pripone -l-⁴³, pogoste pri ekspresivnih glagolih. Pri etimološki povezavi teh besed je trenutno še težko povsem enoumno rekonstruirati pomen glagola **gatlati*, tj. 'nalagati', 'nametavati' ipd., zlasti še, ker že izbira besed, uporabljenih v opisu pomenske rekonstrukcije, determinira besedni pomenski odtonek, poleg tega pa na besedni pomen »pritiskajo« pomeni ostalih besed iste besedne družine. Zdi se, da so se pomeni 'čvekati, govorčiti' razvili sekundarno in da ne gre za prvotne glagole rekanja, prim. novejša sln. slengovsko *nakladati* 'govoriti neumnosti' (poleg konkretnega pomena) ali pslov. *děti* 'reči' in 'postaviti/deti' iz ide. kor. **dhē-* 'položiti'.

S stališča sodobne jezikovne zavesti se zdijo mnogi naštetih pomenov preveč raznorodni, da bi jih bilo mogoče neposredno povezovati, vendar pa njihovo razmerje postane jasnejše, če jih skušamo razumeti v določeni konsituaciji, tj. v določenem družbenem in civilizacijskem sobesedilu, v katerem so se mogli razviti: spomin nanj se je ohranil v etimološko različnih besedah, v katerih so se razvili enaki/podobni členi pomenskih opozicij. Zdi se, da se je sam. **gaty*

³⁷ ESSJ 4, 1979, 108-9; F. Sławski, SEJP I, 1952-56, 246; P. Skok, ERHSJ I, 1971, 554-5; etimologija pripada V. Machku, LF 51, 1924, 242.

³⁸ M. Kálal, SS, 1924, 164.

³⁹ V. Machek, ESJČ, 1968, 162.

⁴⁰ Hrinčenko, SUM I, 1907, 277; SUM II, 1971, 41.

⁴¹ PSJČ 4/1, 1941-43, 502; PSJČ 4/2, 1944-48, 822.

⁴² Primeri so vzeti iz J. Jungmann, SČN I, 1836, 661; gl. op. 38; J. Karłowicz, SG II, 1901, 59.

⁴³ SiPsl I, 1971, 53.

v pomenu 'jez, pregrada' mogel pojmovati tudi v prenesenem pomenu kot (magična) zaščita pred hudobimi ljudmi, divjimi zvermi ali zlimi silami. Pomenski razvoj od konkretnega 'jez, pregrada' v abstraktnega 'zapreka, ovira', ki je tudi dejansko izpričan v slš. nareč. *hat*⁴⁴ ali v angl. *dam*, je po nastanku metonimičen, zato nas ne smejo čuditi pomeni 'mešati, motiti' 'prepirati se', 'streljati', 'biti, tolči, udarjati' ipd., ki so le leksikalizirana poimenovanja načinov obrambne magične prakse, popisanih tudi v etnološki literaturi⁴⁵.

Obstoj univerzalnega razmerja med pomenoma 'pregraja' (kot simbola ovire) in 'varstvo, obramba' (kot posledice obstoja ovire) nam kaže, npr.: besedna družina iz ide. kor. **bher-* 'z ostrim orodjem obdelovati, rezati, klati': pslov. **borniti* (r. 'prepovedovati; braniti, čuvati', iz csl. je r. *braniti* 'oštevati, zmerjati'; č. 'braniti, varovati; zagovarjati; ne dovoljevati', sh. 'prepovedovati, ovirati') < pslov. **bornъ* 'prepír, borba, obramba', lit. *barnis* 'prepír' *bárti* 'zmerjati, psovati' *bartis* 'prepirati se', toda že stč. *brána* 'vrata', sln. nareč. *bran* -i 'vratca; križevata vrata', *brana* 'zapornica; pilot' (na *brane*, tj. *pilote, zidajo na močvirju*), sh./mak. *brana* 'jez', polj. *rybna brona* 'jez, pregrada', kaš. *brona* 'zagovor'. Z magično zaščitno vlogo je znan tudi iz slovanske etnološke literature pojem magičnega kroga; sled tega verovanja je mogoče videti v slovanskem predpionskem glagolu **o(b)gorditi* s prvotnim pomenom 'obdati z ograjo'⁴⁶ in izpeljankah iz njega: dluž. *hobgrožiš* 'obdati z ograjo' in 'začarati' (poleg *grožiš* 'iz vej spletati (košare, obrambne zidove), butare delati; s plotom obdati'), kaš. *ograzac* tudi 'braniti', polj. *ogródk*a 'prikrivanje misli, nejasno izražanje' (prim. *zagadka, uganka* ipd.), blr. *agaradzić* tudi 'zaščititi, ubraniti', ukr. *ohorodyty* (redko) 'braniti', slš. *ohradit'* (*sa*) 'obraniti (se), varovati (se)', sh. *ograditi se* 'distancirati se'. Prvotno je sam. **o(b)gord-(i)a* pomenil le 'okoli hiše/polja ipd. postavljen plot', tj. 'vrsto krožne zaščite', brez predpone **o (b)-* se je lahko razvijal v pomen 'jez, nasip, pregrada', prim. č. *hráz* -i 'jez', ali v preneseni pomen 'zaščita, up' kot v str. *gorodъ*. Očitno je, da moramo nastanek pomena 'zaščita, up' iz pomena 'ograditi, obdati z ograjo', ki ga je izluščil tudi Bräuer⁴⁷, razumeti prek pomena 'braniti, ščititi', in ne le na podlagi slov. *činiti, tvoriti*.

Zaradi napisanega se mi zdi mogoče, da se je podobno tudi deblo **gat-* na delu slovanskega jezikovnega ozemlja leksikaliziralo v 'čarati' v smislu magične obrambe, ta pomen pa bi bil lahko neposredno izhodišče za pomene 'vedeževati, prerokovati', 'nejasno se izražati' → 'zastavljati uganke'. Ni pa povsem jasno, ali naj bi prav omenjena leksikalizacija povzročila izgubo besede **gaty* 'jez' v blg. in mak.

Besedotvorno bi bil glag. *gatati* prav tako denominativen⁴⁸, ni pa popolnoma jasno, ali iz sam. *gaty* ali že iz **gata*. Ruski sam. *gatva* kaže na ū-osnovo, tj. **gaty*

⁴⁴ Gl. op. 38.

⁴⁵ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian* II/1, 1967, 272, pravi, da je ena najprimitivnejših in zanesljivo najstarejših submagičnih dejavnosti strašenje oziroma odvrčanje zla z delanjem različnih vrst hrušča in ropota.

⁴⁶ SSS III, 1967, 465-6: »Otczanie cmentarzy kolistym usypiskiem kamieni lub drzewianym plotem było magiczną obroną przed duchami zmarłych gwałtowną śmiercią...«.

⁴⁷ H. Bräuer, *Orbis scriptus*, 1966, 124d.

⁴⁸ A. Vaillant, *GC* III, 1966, str. 457-8; *SIPs* I, 1974, 46. Ta tvorbeni tip je v slovanskih jezikih redkejši kot deverbativni s pripono *-ati -ajq*. Izhodiščni samostalnik bi pripadal lahko različnim

-*žve* in ne na izglagolski sam. s pripono - **tvb*, ki je pogosta za tvorbo nomina actionis⁴⁹, prim. sam. *gatornik*. Glede pomena sam. *gatva* naj poudarim, da skoraj zanesljivo ne moremo izhajati iz kakega glagola mišljenja kot pri sam. *gadka*, ampak iz konkretnjšega pomena, morda iz 'govoriti; čvekati' (prim. polj. *gatać*, č. *hatlati*). Tak sklep podpira dejstvo, da pri besedah z osnovo **gat-* nikjer ni opaziti pomenov, ki bi kazali na izrazito mišljenjsko dejavnost. Podobno pomensko izhodišče ima tudi r. sam. *pribaŭtka*⁵⁰ < -**bavutka* < ide. kor. **bhā-* 'govoriti'. Vendar nas drugi sinonim *prigonóxi* 'zaloge' in 'domislice'⁵¹, v katerem je 'domislica' drugoten, sili k previdnosti, saj je glag. **gatiti* 'delati jez, nasip, pregrado' tudi vseboval pomensko prvino 'kopičiti, nalagati'. Težko je ugotoviti natančen vzrok in potek tega pomenskega razvoja, zato je dokončna odločitev, kakšno bi bilo neposredno pomensko izhodišče r. sam. *gatva*, toliko težja.

Neizpodbitno se izkaže, da je besedna družina z osnovo **gat-* po konkretnosti pomenskega izhodišča bližja z osnovo **gon-/gan-* 'udariti'⁵² kot oni z osnovo **god-/gad-*. Pomemben se mi zdi sklep, da sta prvi dve besedni skupini v obravnavanih pomenih mlajši od tretje. Po razčlembi pomenskih izhodišč in razmerij med posameznimi pomeni besedne skupine z osnovo **gat-* 'vedeževati itd.' se mi zdi bolj utemeljeno izhajati iz ide. kor. **g^ua-/g^uem-* 'iti' kot pa iz ide. kor. **gē(i)-/*gō(i)-* 'peti, klicati, kričati'.

SUMMARY

South Slavonic words containing the base **gat-* (cf. **gatati-ajq* 'to predict') are analysed from the point of view of their semantics:

The prime meaning of that base is assumed to be something like 'to sing, to call, to cry'. In some North Slavonic languages a homophonic verb *gatati-ajq* exists: Old Czech *hatati-aju* 'to heap up', Slovak *hatať* 'to dike, to dam up', Kashubian *zagatac* 'to misplace, to mislay; to lose' < **za-gatati*. There are other homophonic words of this kind in Slavonic languages: Serbo-Croatian *gata* 'dike, dam' and 'prediction, prophecy', *zagačivati-čujem* 'to dike' and *zagačivati se-čujem se* 'to ask/answer questions, to ask/guess a riddle', Old Russian *gatnja* 'causeway' and Serbo-Croatian *gatnja* 'tale, story, legend'. Fragments of similar semantic developments and relations may be found also in other word-families. In the author's opinion they could be interpreted as relics of a former manner of thinking. All of the above permits the author to connect the verb **gatati-gajq* 'to predict' (and its new word-family) to the noun *gata* 'dike, dam'. The alleged figurative meaning *(magic) protection' may have been developed already within the word *gata*.

sklanjatvenim vzorcem, t. j. a-, o-, soglasniškim, glagoli te tvorbe pa radi alternirajo s tvornejšimi i-jevskimi glagoli, prim. polj. *bratać się*, r. *bratát'sja*: sh. *bratiti*.

⁴⁹ B. Vondrák, VglGr I, 1906, 484; A. Vaillant, GC IV, 1974, 381-3.

⁵⁰ A. S. Mel'ničuk, Etimol. 1967, 1969, 62.

⁵¹ M. Vasmer, ESRJ III, 1971, 363, povezuje z glag. *prigonošiti* 'delati zaloge', *gonošiti* 'kopičiti, hraniti/čuvati'.

⁵² Prim. A. Šivic-Dular, Pomenoslovni in etimološki prikaz slovanskega *ganati*, SR 28/4, 1980, 379-94.